

Analyza trestněprávní legislativy v oblasti sexuálního a genderového násilí v době ozbrojeného konfliktu

České trestní právo, jak z hlediska trestního zákoníku, tak z hlediska závazků vyplývajících pro Českou republiku z mezinárodních smluv, obsahuje komplexní úpravu sexuálně a genderově motivovaných zločinů, jak za ozbrojeného konfliktu, tak mimo něj.

Česká republika je smluvní stranou celé řady mezinárodních úmluv týkajících se prevence a potírání sexuálně a genderově motivovaného násilí. Mezi nejvýznamnější z těchto úmluv patří např. Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí, Úmluva Rady Evropy o ochraně dětí před sexuálním vykořisťováním a sexuálním zneužíváním, Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války, Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia, Mezinárodní úmluva o potírání obchodu s dospělými ženami, Úmluva proti mučení a jinému krutému a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, Římský statut Mezinárodního trestního soudu či Úmluva o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. Česká republika má řádně implementovány závazky vyplývající z těchto úmluv do svého vnitrostátního práva. Čl. 1 odst. 2 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky, stanoví, že Česká republika dodržuje závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva, a čl. 10 Ústavy uvádí, že vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu, přičemž stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník České republiky (dále jen „trestní zákoník“) ve své hlavě XIII. upravuje trestné činy proti lidskosti, proti míru a válečné trestné činy, zahrnující mimo jiné sexuálně a genderově motivované zločiny (nejen) v ozbrojeném konfliktu. Další části trestního zákoníku, zejména hlavy I, II a III, upravují sexuálně a genderově motivované zločiny, které nedosahují takového měřítko, aby je bylo možné kvalifikovat jako zločiny proti lidskosti.

V katalogu trestných činů obsaženém v trestním zákoníku můžeme rozlišovat mezi sexuálně a genderově motivovanými trestnými činy v užším a v širším smyslu. Sexuálně a genderově motivované trestné činy v užším smyslu jsou takové trestné činy, při kterých pachatel svým jednáním zasahuje do sexuální sféry oběti za použití fyzického násilí, pohrůžky fyzického násilí či pohrůžky jiné těžké újmy, a to bez souhlasu oběti. Jedná se zejména o trestné činy znásilnění dle § 185 trestního zákoníku, sexuálního nátlaku dle § 186 odst. 1 trestního zákoníku, obchodování s lidmi dle § 168 odst. 2 písm. a) trestního zákoníku či útoku proti lidskosti dle § 401 odst. 1 písm. d) trestního zákoníku. Většina sexuálně a genderově motivovaných trestných činů v užším smyslu je upravena v hlavě III trestního zákoníku, která upravuje trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti. Předmětem útoku mohou být jak osoby ženského, tak mužského pohlaví, ale rovněž hermafrodité (oboupohlavní osoby, u kterých se vyskytují současně mužské i ženské pohlavní orgány). Nezávisí na věku oběti,

avšak je-li obětí dítě, jedná se o okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby při ukládání trestu pachateli takového trestného činu.

Trestný čin útok proti lidskosti dle § 401 je upraven v hlavě XIII. trestního zákoníku. Tato hlava zahrnuje trestné činy proti lidskosti, proti míru a válečné trestné činy. Z hlediska trestního zákoníku není pro kvalifikaci spáchaného skutku jako útoku proti lidskosti nezbytné, aby byl spáchán pouze v souvislosti s probíhajícím ozbrojeným konfliktem (tzv. *war nexus*). Aby ale bylo možné určitý čin označit jako zločin proti lidskosti, musí být spáchán v rámci rozsáhlého nebo systematického útoku, který je zaměřen proti civilnímu obyvatelstvu. Pokud jde o sexuálně a genderově motivovanou kriminalitu, trestný čin útoku proti lidskosti dle § 401 odst. 1 písm. d) trestního zákoníku spočívá v tom, že se pachatel v rámci rozsáhlého nebo systematického útoku zaměřeného proti civilnímu obyvatelstvu dopustí znásilnění či jiné formy sexuálního násilí. Pokud spáchané jednání tento znak nesplňuje, je možné takové jednání stíhat dle „obecnějších“ skutkových podstat upravených v hlavách I, II a III trestního zákoníku (např. znásilnění podle § 185 trestního zákoníku).

Zločin útok proti lidskosti dle § 401 trestního zákoníku zahrnuje obvyklé zločiny proti lidskosti podle mezinárodního práva; ze sexuálně a genderově motivovaných je to zejména znásilnění, sexuální otroctví, vynucená prostituce, vynucené těhotenství či vynucená sterilizace. V souladu se zásadou univerzality (§ 7 odst. 1 trestního zákoníku) je možné zločin útoku proti lidskosti stíhat bez ohledu na místo činu a osobu pachatele. Trestní odpovědnost za trestný čin útoku proti lidskosti ani výkon uloženého trestu za tento trestný čin se nepromlčuje.

Některé případy sexuálně či genderově zaměřeného násilí mohou být kvalifikovány i jako jiné trestné činy. Jedná se zejména o takové trestné činy, u nichž je znakem skutkové podstaty buď použití násilí, pohrůžky násilí nebo pohrůžky jiné těžké újmy, nebo zásah do sexuální sféry oběti, případně jde o trestné činy, u nichž vzhledem k jejich objektu či objektivní stránce mohou jednotlivé konkrétní případy zahrnovat sexuálně zaměřené násilí, aniž by se jednalo přímo o znak skutkové podstaty. Příklady je v trestním zákoníku celá řada, např. trestné činy vraždy, ublížení na zdraví, omezování osobní svobody, vydírání, pohlavního zneužití, kuplířství, obchodování s lidmi apod. V takových případech se jedná o sexuálně a genderově motivované trestné činy v širším smyslu.

Trestní stíhání pachatelů sexuálně a genderově motivovaných trestných činů probíhá v České republice na základě zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu České republiky. Trestní řád upravuje rovněž postavení poškozeného, tj. osoby, které bylo trestným činem ublíženo (zdravotní, majetková či nemajetková újma), a to v tom smyslu, že pro poškozeného stanoví řadu práv, např. právo nahlížet do spisu, činit návrhy na doplnění dokazování, právo zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání apod.

Speciální úpravu práv a postavení obětí trestných činů nabízí zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Tento zákon upravuje mimo jiné šetrné zacházení s oběťmi trestných činů a poskytování odborné (psychologické, právní, sociální apod.) a peněžité pomoci. § 2 odst. 4

zákona upravuje rovněž tzv. zvlášť zranitelnou oběť, kterou se rozumí dítě, nebo oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, oběť trestného činu, který zahrnoval nátlak, násilí či pohrůzku násilím, či oběť trestného činu spáchaného pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchaní trestného činu nebo závislost na ní. Zákon tak mimo jiné stanoví, že v případě potřeby výsledku zvlášť zranitelné oběti je nutné postupovat obzvláště citlivě a s ohledem na konkrétní okolnosti. Je-li to možné, výslech zvlášť zranitelných obětí provádí osoba k tomu vyškolená v prostorách pro tento účel upravených či přizpůsobených. Je-li obětí dítě, výslech v přípravném řízení provádí vždy osoba k tomu vyškolená s výjimkou případů, kdy se jedná o úkon neodkladný a vyškolenou osobu nelze zajistit. Nepřeje-li si zvlášť zranitelná oběť bezprostřední vizuální kontakt s osobou podezřelou ze spáchaní trestného činu nebo s osobou, proti níž se trestní řízení vede, učiní se, nebrání-li tomu závažné důvody, potřebná opatření, aby k takovému vizuálnímu kontaktu nedošlo, zejména se využívá audiovizuální techniky.

Mezinárodní justiční spolupráci při vyšetřování, stíhání a trestání sexuálně a genderově motivovaných trestných činů umožňuje zákon č. 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, a řada dvoustranných i mnohostranných mezinárodních smluv o právní pomoci ve věcech trestních či o extradici, jichž je Česká republika smluvní stranou. V případě neexistence mezinárodní smlouvy umožňuje zákon o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních o spolupráci žádat či ji poskytnout na základě ujištění o vzájemnosti (reciprocitě).